

Anmeldelser

Martin Paldam:

Udviklingen i Rusland, Polen og Baltikum – Lys forude efter ændringen af det økonomiske system, Aarhus Universitetsforlag 2002, 318 sider, 248 kr.

Bogen, der er udgivet med støtte af Rockwool-Fonden, behandler transitionsprocessen i Rusland, Polen, Estland, Letland og Lithauen. Hovedvægten ligger på den økonomiske udvikling. Den politiske udvikling er meget lidt behandlet og også forholdet mellem politik og økonomi er forbløffende underbehandlet.

Bogen er delt i 3 hoveddele: en Del I som rummer en indledning, definitioner og begreber, en række refleksioner vedrørende sammenligninger af indkomster og levestandarder samt et forsøg på en kortlægning af »det gamle system«. Del II behandler selve transitionerne, dels generelt dels i de enkelte lande. Endelig rummer Del III en række specielle emner, bl.a. om social kapital og kriminalitet og korruption.

Fremstillingen virker noget ujævn og bogen kunne have været strammere struktureret. Nogle af de sidste kapitler virker efterfølgende påklistede i forhold til hovedgennemgangen. Alternativt kunne kapitel X med fordel have været udbygget til et helt afsnit rummende en mere righoldig og vidtfavnende diskussion, end der er blevet plads til i bogen som den foreligger.

Bogens problemstilling er formuleret som et spørgsmål: »Hvornår vil disse lande blive 'almindelige' vestlige lande?« (p 11), et spørgsmål, som forfatteren derefter opløser i 2 underspørgsmål: »Hvornår er ændringen fra den socialistiske kommandøkonomi slut?« og »Hvor lang tid vil det tage, før de 5 lande har fået en vestlig levestandard?« Til spørgsmålene føjer sig så en hypotese, nemlig: »Der er stærke tegn på, at det nok skal

lykkes for de østlande, der er mest vestlige. I de senere år er også udviklingen i Rusland vendt, og der er tegn på, at denne vending er permanent. Jeg vurderer derfor, at det også vil lykkes for Rusland« (pp 13-14), en hypotese, som også er angivet i bogens undertitel.

Martin Paldam sonderer videre mellem to »systemændringer« og to »transitioner« (p 13). »Systemændring 1« er ændringen i sin tid »til socialisme«. Den anden systemændring er den igangværende ændring fra »socialisme« til »vestland« (p 13 og p 29). De to transitionsprocesser er »den store transition« fra u-land til i-land, en proces der strækker sig over århundreder, og »den lille transition«, Østeuropas transition fra plan- til markedsøkonomi, en proces der dog varer mere end et årti. (p 13 og p 30).

Paldam's metode er underlig dobbelt. På den ene side anlægger han en række økonomiske modelræsonnementer og spækker bogen med kurver, tabeller og diagrammer. På den anden side anvender han også en slags impressionistisk metodik. Igen og igen henviser han til »hvad man umiddelbart kan se«, »hvad man umiddelbart erfarer«, »hvad man ser«, »hvad man oplever«, de »indtryk man får, o.s.v. (se f.eks. p 12, p 20 og p 43). Også selve sproget i bogens fremstilling er dobbelt, skiftevis teknisk-økonomisk og tilstræbt populært forelæsende i »kære læser«-stilen.

På det impressionistiske grundlag afviser han f.eks. beretninger om miljøproblemer i Østeuropa og Rusland som værende vildt overdrevne. »På rundture i Polen, Rusland og Baltikum ser man dog kun få spredte tegn på miljøskader. Langt det meste, man ser, er store skove og moseområder, og landbrugsområder med storke på hvertandet tag.« (p 43) I note 9 samme side erklærer han generelt, at »miljø sagen er præget af overdrivelser« idet han for en sikkerheds skyld henviser til Bjørn

Lomborg. Appellen til hvad »man« umiddelbart ser spiller også en betydelig rolle, når han senere i bogen vil afvise alternative analyser af produktionsnedgang og nedgang i levestandard i Østeuropa og Rusland siden 1990.

Selve problemformuleringen, eller rettere grundspørgsmålet, rører en evolutionistisk og unilineær opfattelse af »udvikling«: Der er én udviklingsvej i historien og endestationen er de vestlige lande. Denne grundopfattelse spores som en gennemgående grundtone i hele bogens argumentation. Den modsiges imidlertid af hans sondring (pp 28-29) mellem hele 3 konvergensbegreber og oplægget til en langt bredere og mere nuanceret diskussion i kapitel X. Også i det substantielle er der en underlig dobbelthed i bogen.

Paldam sonderer som sagt mellem fire forskellige transitioner og ændringer. Behovet for dette dobbelte sæt af sondringer opstår, fordi han med djævelens vold og magt vil have »socialismen« indført i Rusland efter 1. verdenskrig og i Østeuropa efter 2. verdenskrig. Man kunne alternativt hævde, at der kun er én – men til gengæld stor og kompleks – transitionsproblematik, nemlig det han kalder »udviklingen fra u-land til i-land«, en proces som kan tage flere veje og spores gennem skiftende regimeformer og bag vidt forskellige udviklingsstrategier. En proces, hvor udfaldet ikke er givet på forhånd og hvor landene i Østeuropa (med undtagelse af Böhmen) og Rusland historisk har haft en række odds imod sig. En problematik, altså, som for Østeuropas vedkommende er grundigt udviklet og behandlet hos forskere som Andrew Janos, Istvan Berend og David Chirot og for Ruslands vedkommende af forskere som von Laue, Theodore Shanin, Alec Nove og Moshe Lewin.

Man ville derved også kunne frigøre sig fra den ideologiske problematik som hedder »socialismen i Rusland.« Det ønsker Paldam dog ikke. Tværtimod. Det er ham meget magtpåliggende at fastholde denne etikette for »det gamle system« (kapitel IV). Han mobiliserer her selveste Marx. Marx' klassiske definition af »socialisme«, erklærer Paldam, var, at socialisme er lig med statsejendom (p 63). Der gives dog ingen kildehenvisning og der er heller ingen at finde. Marx sagde faktisk det modsatte.

I stedet for at lade sig vildlede af gamle ideologiske formler og etiketter burde Paldam have foretaget en dyberegående analyse, under inddragelse af forskere som ovenfor angivet, forskere der netop har undersøgt Ruslands og Østeuropas udvikling ud fra en udviklingsteoretisk synsvinkel. I stedet får vi endnu en af de mange gængse fremstillinger, der fokuserer på »kommunismens system« og som ikke gør en meget klogere på Østeuropas og Ruslands dybere udviklingsproblematik

Paldams videre argumentation og fremstilling er 2-leddet: For at bevise sin tese om at de østeuropæiske lande og Rusland efter skiftet fra »socialisme« til »vestligt system« kan og vil udvikle sig til vestligt niveau, søger han først at nedjustere væksttallene for udviklingen i det gamle systems periode og for det andet, at betvivle og nedvurdere faldet i Østeuropa og Rusland siden 1989/90 i produktion, investeringer og levestandard.

Sovjetunionens væksttal var vildt overdrevne, erklærer han (p 17, p 40 og p 44 ff). Det har han utvivlsomt ret i og en række forskere, (Nove, Bergson, Davies, Harrison o.a.) har da også analyseret og diskuteret problemerne i Sovjetstatistikken. Af samme grund har en række vestlige forskere fra Bergson til Harrison forsøgt at lave egne beregninger over Sovjetøkonomiens vækst. Ifølge Harrison lå det sovjetiske GNP i 1937 60 procent over 1928-niveauet og vækstraten i hele perioden fra 1913-40 oversteg vækstraten i det zaristiske Rusland i årene fra 1885 til 1913. Sovjetunionen hørte i perioden 1928-37 til gruppen af højvækstlande (Harrison i Davies, Harrison & Wheatcroft, pp 45-46). Sovjetunionens GDP pr. capita lå i 1937 på 40 procent af USA's og 50 procent af UK's. Sovjetunionen var vitterlig halet ind på de andre stormagter, men sakkede så igen bagud.

USSR havde gennemløbet en kraftig industrialiserings- og urbaniseringsproces, men landet var fortsat et lavindkomst land og det var ikke lykkedes at bryde ud af den relative tilbagestående og »indhente« de udviklede lande (Harrison, p 48 og p 55-56). Også de østeuropæiske lande forblev århundredet igennem – og i øvrigt gennem skiftende regimeformer – »fastlåste« i en position af relativ tilbagestående (Berend, Janos). Paldam

har altså også ret i, at landene ikke har halet meget ind på Vesten (p 45). Men han får ikke forklaret *hvorfor* det forholder sig således og det hænger blandt andet sammen med hans indsnævrede fokus på landenes udvikling »i kommunistisk tid«. Den relative tilbagestående er et gammelt problem i Østeuropa (Chiro, Berend, Janos) og i Rusland (v. Laue, Shanin, Lewin).

Efter verdenskrigens omfattende ødelæggelser kom Sovjetunionen på fode igen og i en ny anstrengelse forsøgte landet igen at hale ind på Vesten. Ifølge det amerikanske CIA lå Sovjetunionens GNP i 1975 på ca. 60 procent af USA's GNP (Kotz & Weir, p 37). CIA's tal og vurderinger blev imidlertid i USA udsat for en stærk kritik. Paldam nævner og tilslutter sig denne kritik (p 17, note 11). Han glemmer imidlertid at fortælle, at CIA's metode og resultater efterfølgende blev nøje gennemgået og godkendt af et panel af økonomiske eksperter med den anerkendte professor James Millar i spidsen (Kotz & Weir, pp 39-40).

Den økonomiske vækst fortsatte ifølge en række vestlige eksperter beregninger frem til 1989, men fra ca. begyndelsen af 70'erne dalede tempoet og vækstkurven fladede mere og mere ud. Et direkte fald indtrådte fra 1990 og fremefter dvs. *efter* de første reformtiltag (Kotz & Weir, p 75 og pp 90 ff). Det er altså *ikke* således, som Paldam synes at mene, at *først* brød det gamle system sammen og *derefter* forsøgte eliten så at redde sig ud af situationen ved at overgå til et nyt system. Dette er utvivlsomt en udbredt opfattelse i Vesten, men den er forkert (Kotz & Weir, Reddaway & Glin-ski). Paldam har dog ret i, at der var store problemer i Sovjetøkonomien og de østeuropæiske landes økonomier længe før transitionerne i 1989/90.

Det andet led i Paldam's argumentation er tesen om at man har »overdrevet« faldet i de østeuropæiske landes og Ruslands GNP og levestandard efter reformtiltagene (p 21, p 39). Miljøproblemerne har også været groft overdrevne (p 43). Kriminaliteten er ikke nær så slem som antaget (p 25) osv. Han indrømmer dog, at der har været en betydelig social nedtur (p 58), en stigende dødelighed (p 59) og øget social ulighed. Men han fastholder, at helhedsbilledet ikke er så slemt endda og at situationen er vendt. Der er »lys forude«.

I løbet af de første 4 år efter chock terapiens start i januar 1992 faldt GDP i Rusland med godt 40 % (til sammenligning kan anføres, at under den store depression i USA 1929-33 faldt GDP med 30 %). og industriproduktionen med godt 50 %. Investeringerne faldt med 2/3, realindkomsterne med over 50 %. Uligheden steg voldsomt og det samme gjorde fattigdommen. Sundhedsstandarden faldt drastisk og middelevetiden for mænd i Rusland er nu på niveau med Indien (Hedlund, Kotz & Weir, Silvermann & Yannowitch). Paldam har ret i, at der er en række problemer forbundet med opgørelse af GDP, realindkomst osv. (se Hedlund p 347 ff for en diskussion samt en imødegåelse af den type argumentation, som Paldam fremfører). Men det er unægtelig svært at fastholde det optimistiske billede som han opruller for os og hans argumentation for »lyset forude« lyder ikke overbevisende. Hans analyse af den seneste russiske udvikling, en analyse som han bygger sin forventning på, fylder 1 ½ side!

Selve transitionsprocesserne behandles generelt i kapitel V og for de enkelte landes vedkommende i de følgende kapitler. Paldam mener, at den centrale teori til forklaring af overgangen fredelige karakter er det, han kalder »grabbing«-fænomenet: »Folk, der er på rette sted og har is nok i maven, får mulighed for at 'grabbe' det gamle systems aktiver til sig« (p 33, jfr. pp 199-200). Dette kunne have været udviklet til en videre analyse af og teori om de forskellige kræfter og interesser, der var i spil omkring transitionerne og det videre forløb. Tilløbene hertil er beskedne og Paldam synes slet ikke at være bekendt med den omfattende litteratur og diskussion herom (jfr. f.eks. Eyal, Szelenyi & Townsley, Hankiss, Staniszkis, Kotz & Weir). Han henviser lige til Reddaway & Glin-ski (p 109), men dette banebrydende værk er i øvrigt slet ikke indarbejdet i fremstillingen.

Transitionerne kommer derved til at fremstå som et produkt af fornuftens sejr over det gamle systems uforstand og dårligdomme og ikke som processer, hvis igangsættelse og forløb må forklares ud fra eliteres interesser og udviklingen i mønstret af magt- og konfliktrelationer. Vigtig ved forklaringen af transitionsprocessernes udvikling og videre forløb er også den internationale kontekst og Vestens indflydelse. Paldam inddrager i sin fremstilling de beskedne udenlandske in-

vesteringer og den voldsomme kapitalflugt til Vesten, men selve spørgsmålet om vestlige regeringers og institutioners politiske indflydelse er underbehandlet (se her f.eks. Cohen og Reddaway & Glinski).

Svarende hertil kommer chockterapi strategien til at fremstå som »den nødvendige politik« der desværre ikke blev omsat i praksis med den fornødne kraft og hast. Paldam forholder sig ikke seriøst til den fremførte kritik af denne strategi (Reddaway & Glinski, Stiglitz, Nørgaard o.a.). Det er især bemærkelsesværdigt, at han slet ikke har inddraget og forholdt sig til det hidtil vigtigste danske bidrag til forskningen på feltet, nemlig Ole Nørgaards disputats, som lige er nævnt i litteraturlisten, men heller ikke mere. Paldam synes helt at tilslutte sig den dichotomiske sontring mellem »reformtilhængerne« og »reformmodstanderne«, som blev udviklet af Yeltsin-eliten og kritikløst overtaget af de vestlige medier. En skikkelse som f.eks. Yavlinski, lederen af Yabloko partiet, forsvinder helt ud af synsfeltet. Det samme gælder vestlige kritikere af den førte »reformpolitik«

Bogens mest spændende kapitel er nok kapitel X om »Velstandsspredning og den demokratiske transition«, som mere generelt behandler spørgsmålet om udvikling og konvergens. Man savner dog her en lang række vigtige bidrag fra den neo-institutionalistiske, historisk-sociologiske og økonomisk historiske udviklingsforskning. Paldam synes både her og i bogen som helhed at være alt for tilfreds forankret i »den neoklassiske vækstteori (som) giver den grundlæggende indsigt, som alt det øvrige blot udvider og generaliserer« (p 47). Symptomatisk er hans bryske afvisning af den kultur-historiske tilgang: »I stedet for at vise, at X forklares af Y ved en konkret mekanisme, som kan eftervises med tal og statistiske tests, bringes det svært målelige fluidum 'kultur' ind som forklaring.« (p19). Paldam's holdning og opfattelse her er imidlertid utroligt snæversynet og blokerende. Som argumenteret af f.eks. Ole Nørgaard må den kvantitative fremgangsmåde suppleres med kvalitative case studier. Der er herunder brug for en langt bredere teoretisk horisont med inddragelse af en lange række udviklingsteorier og traditioner ud over den »neo-klassiske vækstteori«.

Lene Bøgh Sørensen,
cand.scient.pol., forskningslektor,
Institut for Statskundskab og
Center for Baltiske Studier, KU

Henvisninger i teksten:

- Ivan Berend: *Central and Eastern Europe 1944-1993. Detour from the periphery to the periphery*, Cambridge University Press 1996
- A. Bergson: *The Real National Income of Soviet Russia since 1928*, Cambridge Univ. Press 1961
- Daniel Chirot (ed.): *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*, University of California Press 1989
- R.W.Davies, Mark Harrison & S.G.Wheatcroft (eds.): *The economic transformation of the Soviet Union, 1913-1945*, Cambridge University Press 1994
- Stephen F. Cohen: *Failed Crusade. America and the Tragedy of Post-Communist Russia*, New York: Norton & Comp. 2000
- Gil Eyal, Ivan Szelenyi & Eleanor Townsley: *Making Capitalism Without Capitalists. Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*, London: Verso 1998
- Stefan Hedlund: *Russia's 'Market' Economy: A Bad Case of Predatory Capitalism*, London: UCL Press 1999
- Andrew Janos: *East Central Europe in the Modern World. The Politics of the Borderland from Pre- to Postcommunism*, Stanford University Press 2000
- David M. Kotz & Fred Weir: *Revolution from Above: The Demise of the Soviet System*, New York: Routledge 1997
- Theodore von Laue: *Why Lenin? Why Stalin?*, London: Weidenfeld & Nicolson 1966
- Moshe Lewin: *Russia/USSR/Russia*, New York: The New Press 1995
- Alec Nove: *An Economic History of the USSR*, London: Penguin 1972
- Ole Nørgaard: *Economic Institutions and Democratic Reform. A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, Cheltenham: Edward Elgar 2000
- Peter Reddaway & Dmitri Glinski: *The Tragedy of Russia's Reforms. Market Bolshevism Against*

Democracy, Washington DC: United States Institute of Peace Press 2001

Teodor Shanin: *Russia as a 'Developing Society'. The Roots of Otherness: Russia's Turn of Century*, vol 1, London: Macmillan 1985

Bertram Silverman & Murray Yanowitch: *New Rich, New Poor, New Russia. Winners and Losers on the Russian Road to Capitalism*, New York: M.E. Sharp 1997

Jadwiga Staniszkis: *Post-Communism. The Emerging Enigma*, Warsaw: Institute of Political Studies 1999

Joseph Stiglitz: *Globalization and Its Discontents*, Norton & Comp. 2002

Christoffer Green-Pedersen,
*The Politics of Justification:
Party competition and welfare-state retrenchment in Denmark and the Netherlands from 1982 to 1998,*
Amsterdam, Amsterdam University Press,
224 sider, pris: 24.95 euro

I politiske diskussioner rundt om middagsbordet og i venners lag påstås det ofte, at »socialdemokratiske regeringer fører borgerlig politik, mens borgerlige regeringer fører socialdemokratisk politik«.

Christoffer Green-Pedersen har på grundlag af sin Phd-afhandling skrevet en læseværdig, tankevækkende og informativ bog, der undersøger dette paradoks. Bogen viser, at nye og unge forskere på kompetent og interessant vis kan føre den amerikansk-inspirerede mainstream politologi videre på en måde, der åbner op for nye perspektiver, som i fremtiden vil kunne foldes endnu mere ud og bidrage til at gøre de faglige kløfter indenfor dansk samfundsforskning mindre.

Green-Pedersen analyserer de politiske partier og partisystemets betydning for sociale besparelser og nedskæringer i Danmark og Holland i 80'erne og 90'erne. Der er således tale om et politologisk studie af velfærdsstatens udvikling, hvilket er kærkomment i en tid, hvor sociologer og økonomer i stigende grad er ved at sætte sig på velfærdsforskningen.

Jeg deler i høj grad forfatterens ambition om i højere grad at fokusere på velfærdsstatens *afvikling* end udvikling. Den omfangsrige litteratur om faktorerne bag velfærdsstatens udbygning må suppleres af ny viden om faktorer, der muliggør eller forhindrer forsøg på at tilbagerulle velfærdsstaten. Den amerikanske forsker Paul Pierson har søgt at forklare, hvorfor der er svært at komme igennem med sociale nedskæringer, og nu kommer der så en bog, der i højere grad søger at forklare, under hvilke betingelser det alligevel er muligt.

Jeg deler også fuldt ud ambitionen om at søge efter en *politisk* forklaring på sociale nedskæringer. Politik spiller i en dobbelt forstand en afgørende rolle for samfundsudviklingen. Der er en stadig kamp mellem forskellige politiske strategier og projekter, og både formuleringen og realiseringen af disse strategier er betinget af de politiske institutioner.

Bogens hypoteser kan kort sammenfattes således: 1) venstrefløjspartier har generelt lettere ved at slippe af sted med at lave sociale besparelser end højrefløjspartier, fordi de ikke mistænkes for at have grimme ideologiske bagtanker med besparelserne, som gennemføres af nød; 2) i lande domineret af blokpolitik (*in casu* Danmark) har venstrefløjen ydermere fordel af, at højrefløjen ikke vil modsætte sig forslag om sociale besparelser, hvor i mod højrefløjen vil have svært ved at foretage nedskæringer, fordi den af venstrefløjen vil blive kritiseret for at være socialt uansvarlig; 3) i lande, hvor små midterpartier er tungen på vægtskålen (*in casu* Holland) vil både venstre- og højrefløjen støtte sociale nedskæringer for at komme i regering; 4) alt andet lige vil der folgeligt være flere sociale nedskæringer i Holland end i Danmark; 5) nedskæringerne vil dog i begge lande gå hårdest ud over arbejdsmarkedsrelaterede ydelser så som dagpenge, fordi disse har en negativ effekt på erhvervslivets konkurrenceevne. Hypoteserne testes i et komparativt studie af udviklingen i forskellige velfærdsprogrammer i Danmark og Holland i perioden 1982 til 1998.

Bogen er klart og klassisk disponeret. Kapitel 1 præsenterer hypoteserne, og slår til lyd for tesen om at »politics matters«. Kapitel 2 leder os frem mod en teori om sociale nedskæringer, som enten kan forklares ud fra strukturelle forhold i form af